

ған, әрі халықтың сүйіспеншілігіне бөленген. Сол себепті астарлы сөздердің өміршеңдігі зор.

Қоғам және экономиканың қарқынды дамуына, әсіресе спутник техникасының күннен – күнге кемелденіп өсуіне байланысты астарлы сөздердің қоғамдағы орны нығайып, өміршеңдігі одан да күшті болуда. Бұған нақты мысал ретінде қазіргі таңдағы қолданыста жүрген сиехоууілерді келтірсек: 上网掉线 – 一窍 (敲), сөзбе-сөз: Интернетке шыққанда желіні жоғалту – түк білмес.

网上热恋 - 爱谁是谁. Сөзбе-сөз: Интернеттегі ыстық махаббат – кімді сүйсең, соны сүйесін.

聊天室起名 - 别充大犍, сөзбе-сөз: Әңгіме соғатын бөлмеде өзің ат қоюшы болма – нақты жасыңды айтпа.

Сонымен кез-келген халықтың халықтығы мен ұлттық болмысын танытатын оның әр алуан өнері болса, сол өнердің алды – қызыл тіл – деген даналық сөз бар. Тілдің байлығын, терең тұңғыық сырлары мен құпияларын ашқан, сұлулығына тамсанып, шебер қолдана білген, сол тілде сөйлейтін халықтың кемеңгерлігі мен даналығы екені сөзсіз.

Тілдің бейнелілігін, байлығын арттыра түсетін сөздік қордың ауқымды бөлігін құрап тұратын тілдік бірліктер, тұрақты сөз тіркестердің бір түрі – астарлы сөздер. Астарлы сөздер – халықтың тұрмыс салтының, әдет-ғұрпының, мінез-құлқының, өмір сүру ортасының, тұрмыс-тіршілігінің, экономикалық және саяси көзқарастары мен өзгерістерінің айнасы десек қателеспеспіз /4/.

Қоғам және экономиканың қарқынды дамуына, әсіресе ғылым мен техникасының күннен-күнге кемелденіп өсуіне байланысты астар-

лы сөздердің қоғамдағы орны нығайып, өміршеңдігі одан да күшті болуда.

Қазақ тіл білімінде қытай тіліндегі астарлы сөздерге сай келетін эквиваленттің жоқтығы астарлы сөздерді қазақ тіліне аударуда қиындық туғызған еді. Астарлы сөздерді құрылымы жағынан төл тіліміздегі халық даналығының жемісі – жұмбақтармен салыстыра қарауға болады. Ал семантикалық болмысы, әсіресе прагматикалық қызметі жағынан алшақ жақтары да аз емес. Мәселен, жұмбақтар белгілі бір жағдайды, адам ойының ұшқырлығын сынау үшін қолданылады. Кейбір тәрбиелік мағынасындағы астарлы сөздердің қазақ тіліндегі мақал-мәтелдерге сай келетін жақтары да бар. Астарлы сөздердің қазақ тіліне аударылуы көбінесе мағыналық тұрғыдан іске асып отырады.

Қорыта айтқанда, қытай тіліндегі астарлы сөздердің қазақ тілінде зерттелуінің бастамасы, әрі оған қосқан үлесіміз деп есептейміз.

1. Р.Ә. Авакова, П.Н. Даулетова «Қысқаша қытайша-қазақша фразеологиялық сөздік» - Алматы, 2002 ж.
2. В.И. Горелов Лексикология современного китайского языка. - Москва, 1984 г.
3. 汉语成语词典—四州, 2000 年.
4. Чжан Гуи Астарлы тіркестің ғасырмен тілдесуі. - Чунчин баспасы, 1979ж.
5. М.Г.Прядохин «Китайские недоговорки – иносказание. - Москва, 1995 г.
6. «Пословицы востока: Китайские, японские, корейские и другие. - Алматы. 2002 г.
7. С.Ю.Сизов Китайско-русский словарь идиом. - Москва, 2005 г.

В статье описывается история развития особенного вида фразеологизмов – иносказаний в китайском языке.

In given article the history of development of an especial kind of phraseological units – an allegory is described on Chinese language

Қ. Молгаждаров

ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ МОДАЛЬ СӨЗДЕР

Лингвистикада сөз таптары (лат. partes orationis) мен сөз өзгерімнің (лат.derivatio) қалыптасу тарихы грамматикалық категория ретінде бір-бірімен байланысты түрде қарастырылып келетіні белгілі. Оның себебі лексикалық единицалар бір сөз табына ғана емес, бірнеше сөз табына қатысты болып келеді. Осындай сөздердің бірі – модаль сөздер. Түркітанымда да модаль және модальдық категорияның теориялық негіздері қалыптасқан және ол жалпы тіл білімі зерттеулерінің нәтижесінде болды. Ғылыми еңбектерден модаль сөздерді дербес сөз табы ретінде

қарау XIX ғасырдың орта тұсынан басталатындығын және орыс грамматикасында XIX-XX ғасыр аралығында сөздерді таптастыруда төрт түрлі бағыттың болғандығын білеміз. Соның ішінде “функционально-семантическое” деген бағыты (қалыптастырушылар: Л.В.Щерба мен В.В.Виноградов) ғылымда қолдау тауып, семантикалық, морфологиялық және синтаксистік белгілері арқылы сөздер топтастырылып келеді. Осы негізде модаль сөздер де өз алдына дербес сөз табы болып қалыптасқан. Ал осыған дейінгі сөздерді топтастырушылар М.В.Ломоносовтың

енбегіндегі сегіз сөз табы негізінде болатын /1, 226/. Келесі бір еңбекте жоғарыда айтылған мәселелер А.А.Патебня мен Ф.Ф.Фортуна-тың негізінде қалыптасқан көрінеді. Бірақ, мұнда да модаль сөздер жеке сөз табы ретінде алынбаған /2, 201/.

Модаль (лат. *modus* – “способ”), модальдық мағына, модальдық сөздер дегенге жалпы тіл білімінде мынадай тұжырым жасалынған: “Отдельную группу, промежуточную между знаменательными и служебными словами, составляют “оценочные” или модальные слова, выражающие оценку достоверности факта (несомненно, вероятно, по-видимому, кажется, как будто, может быть, вряд ли, едва ли и т.п. также говорят, слышать, якобы и др.) либо оценку его желательности или нежелательности с точки зрения говорящего (к счастью, к сожалению, на беду и др). Модальные слова используются в предложении в качестве вводных элементов” деп береді /3, 172/. А.А.Реформатский “Модальные значения в грамматике выражают целевую установку высказывания (убеждение, вопрос, сомнение, приказание или личные отношения говорящего к тому, что он говорит, и т.п.)” деп мағынасына байланысты нақты тұжырым жасаған /4, 308/. Қазақ тіл білімінде де осы негізде модаль сөздер зерттелініп келеді. Негізгі етістік пен модаль сөздің көмекші мәнде тіркесуі етістік табиғатында таза грамматикалық категория емес, лексика-грамматикалық құбылыс ретінде жеке қаралуы тиіс. Өйткені, морфологиялық сипаттан гөрі, семантикалық-мағыналық, синтаксистік-катынастық, қызметтік мәні басым болып отырады және көпшілігі осы негізде есім сөздермен тіркесіп келіп те сөйлемді аяқтап, предикат қызметін атқарып, ойдың модальдығын да білдіріп тұрады. Осыған байланысты модальдылықты екі түрге бөліп, рай арқылы модальдылықтың берілуі объективті модальдылық деп, арнаулы жеке сөздер арқылы берілуі субъективті модальдылық деп те көрсетіліп жүр /5, 512/. Бұл жалпы жекелеген түркі тілдеріне де қатысты. Түркітану шеңберінде алып қарайтын болсақ, модаль сөздер неміс, ағылшын, орыс т.б. тілдермен арнайы салғастырып зерттелінген. Ал қазақ тілінде модальдылық категориясының жалпы теориялық базасы, функционалды-семантикалық негіздері, сөз тіркесімділігі т.б. тілдік қасиеттерін Е.Жампейісов, С.Исаев, Т.Сайрамбаев, О.Төлегенов, Г.Медетова, М.Зайнуллин, К.Мамадилов, С.Құлманов т.б. ғалымдарымыз қарастырған. Мәселен, С.Құлманов қазақ тіліндегі мүмкіндік модальдігінің функционалды-семантикалық өрісін арнайы зерттеген. Онда модальділік ұғымы Аристотельдің “пайымдау модальдігінің” түрлері жөніндегі формалды-ло-

гикалық ілімінен бастау алатынын, Ш.Балли негізінде модальдік мағыналарсыз сөйлем болмайтынын, сөйлемнің эксплицитті екі бөліктен (мазмұнмен байланысты диктум мен осы мазмұнға субъектінің көзқарасын білдіретін модустан) тұратынын, тіл біліміне алғаш модальдік терминін В.Виноградов енгізгенін және зерттеу нысаны бойынша кең түрде мәлімет береді /6, 7-28/. Жалпы модаль сөздердің 2002 жылғы Қазақ грамматикасында жеке сөз табы ретінде беріледі. Сол сияқты тоғалар тілінде “модальные части речи” деп жеке алынып, онда “частицы және модальные слова” бірге алынады, түрік тілінде “частицы и модальные слова”, қараим тілінде “модальные части речи”, түркімен тілінде “модальные слова”, башқұрт тілінде “модальные слова”, қырғыз тілінде “бөлүкчөлөр жана модаль сөздөр”, татар тілінде “модаль сүзләр” т.б. осы тәрізді сөз табы ретінде жеке болады. Ал енді бірінде демеуліктермен бірге, ал якут тілінде әр сөз табында модальные частицы, модальные глаголы болып жеке-жеке қарастырылады. Сонымен бірге әртүрлі мағынадағы құрамы “имеется около 50 собственно модальных слов, употребляющихся только в модальном значении, более 70 слов, совмещающих в себе функции модальных и знаменательных слов и более 170 сочетаний с модальным значением, всего около 300 словарных единиц” деп беріледі /7, 452/. Алайда, қай тілде болмасын модаль сөздерді зерттеу барысы әртүрлі кезеңнен басталып, әртүрлі мәселелер төңірегінде үздіксіз жалғасып келеді. Қазақ тіл білімінде арнайы ғылыми зерттеу негізінде 1958 жылы Е.Жампейісовтан басталып, Қ.Мамадилов (1996), С.Құлманов (2004) сынды ғалымдарымыздан жалғасын табады. Біздің қарастыратынымыз көне түркі және орта ғасыр жазбаларындағы қолданыстары мен құрамы қазіргі түркі тілдерімен салыстырмалы түрде, соның ішінде қазақ тілімен тікелей зерттеу мақсат етіледі.

Қазақ тіл білімінде модаль сөздерді ғылыми тұрғыдан негіздеуде Е.Жампейісовтың еңбегі зор. 2002 жылғы Қазақ грамматикасына модаль сөздер жеке сөз табы ретінде алынып, алдыңғы шыққан еңбектермен салыстырғанда толығырақ қамтылған. Онда автор модаль сөздердің лексика-грамматикалық ерекшеліктеріне, қалыптасу көздеріне, семантикалық сипатына, қолданылу ерекшеліктеріне жеке-жеке түсініктемелерін береді. Модаль сөздер қандай дәрежеде болса да көмекші сөздер тобына жатады. Олардың құрамын қай сөз таптарынан қалыптасқандығын және қай тілдерден дайын материал ретінде алынғандығын ажырату қиынға соқпайды. Яғни, шығу тегі жағынан күрделі

мәселелер туындамайды. Сонымен бірге лексика-грамматикалық сипаты синтаксис тұрғысынан анықталынады және субъективті модальдылық басты көрінісі болып танылады. Е.Жампейісов қазіргі түркі тілдерінің біразында модаль сөздер мен модальды тіркестердің жасалу жолдары алты негізде қалыптасатындығын көрсетеді: «1. изафеттік тіркестер арқылы (қысқасы, ыңғайы). 2. кейбір үстеулер және үстеу мәніндегі зат есімдердің заттың мәнінен айырылу және пысықтауыштың функциясын жоғалту нәтижесінде. 3. кейде предикаттық функциясынан айырылған бағыныңқы сөйлемнің баяндауышынан жасалады. 4. Кей жағдайда модаль тіркестің бір компонентінің түсіп қалуы арқылы. 5. Бет, бейне, пішін, порым, түр мағынасын білдіретін түбірлерден жасалған. 6. Араб-парсы тілдерінен дайын күйінде ауысу арқылы» тәрізді. Ал семантикасын болжал, міндеттілік, сөйлеушінің сөйлемде айтылған хабардың ақиқаттығына әбден көз жеткізу; өз тарапынан растау, қостау; айтылған ой жөніндегі нық сенімділік пен күмәнділік және тілек (қалау), ниет-пиғылды білдіретін модальдық мәндегі сөздер деп сегізге топтайды /5, 571/. Осы айтылған негіздерде көне түркі тілінде қолданылған модаль сөздерді және олардың орта ғасыр жазбаларындағы сипатын салыстырмалы түрде қарастырамыз.

А.Салқынбай қазақ тіл білімінде модаль сөздерді жеке сөз табы ретінде тану не танымау туралы екі түрлі қалыптасқан көзқарастың принципті айырмашылығы жоғын, оның жалпы категориялық мағынасын сөз табы ретінде танудың ғылыми негізі екенін, модаль сөздер мен модальдік бір еместігін, яғни модаль сөздер тек жеке тұлғалардан тұрса, модальдік ұғымының ауқымы кең, мәні тереңдігін, модальдік морфологияның көлеміне сыймайтынын, десемантизация нәтижесінде қалыптасқан модаль сөздердің лебіндегі қолданысымен тікелей байланысын, қыстырма сөздермен кейбір ұқсастығын және дәстүрлі грамматика негізінде етістікті, есімді модаль сөздер деп екіге жіктеп, негізгі үш ерекшелігін атап көрсетеді. Сонымен бірге қызметтік-семантикалық категорияның негізгі аспектілерін көрсете отыра, “модальдылық дегеніміз етістіктің грамматикалық формалары жүйесін қамтитын қызметтік-семантикалық категория, сондай-ақ сөйлеудің болмысқа қатысын білдірудегі синтаксистік және лексикалық құралдар” деп тұжырымдайды /8, 26-276/. Қ.Мамаділов қазақ тіліндегі етістіктің модальдық құрылымына “-у керек, -ған сияқты, -са керек, -уға болады, -уда керек, -ған шығар-ау, -уға тиіс сияқты, -у керек екен, -уы мүмкін емес, -у керек еді, -қан көрінеді, -ғанға ұқсайды, -у

қажет, -уы ықтимал т.б.” тәрізді тұлғалар арқылы модальдық мағынаның берілуін қарастырған /9, 3/. Мұндай қолданыстар қырғыз тілінде де көрсетілген. Мысалы: Балаға эмне керек болсо, бардығын таап берүү керек (А.Т.). Ошондуктан бул иштин демин суутууга керек (К.Ж.). Ал бирдемеге нааразы болуу керек (А.Т.). Биздин үй эбак жатып алса керек (М.Элебаев) /10, 527/. Яғни, шығыс тобының ішінен, қазақ тіліне чұлым, қырғыз, ойрат тілдері ұқсас келеді. Қарайым тілінде модаль сөздер аз көрсетілген және оның өзі орыс, поляк, украйын тілдерінен дайын күйінде алынып қалыптасқан: «перс. Шагат-видимо, шеме-может быть, может, може (укр.) -может быть, польск. оком-только, лишь, нехай-пусть, да; аға (укр.русс.) -ага, да, тьююл/тивил-не, нечик билювлю (русс.) -как известно, мун-мол, бы /11, 327/. Яғни, қазақ тілімен салыстыруға келмейді.

С. Құлмановтың зерттеуінде мүмкіндік модальдігінің функционалды-семантикалық өрісі дискретті (-а,-е,-й ал, -уға бол үлгілері) және бейдискретті (аналитикалық форманттар, ашық рай тұлғалары, фразеологиялық тіркестер, контекстік-мәтіндік құрылымдар арқылы берілуі) тәсіл арқылы көрінетіндігін, ішкі/сыртқы, деонтикалық /бейдионтикалық/, туа біткен узуалды тәрізді семантикалық құрылымдарын, семантикалық белгілерінің әртүрлі құрамдастықтарын т.б. берілу жолдарын А.В.Бондорко ұсынған “функционалды-семантикалық өріс” теориясы негізінде қарастырған. Жалпы қазіргі қазақ тіліндегі модалділікті білдіру құралдары ретінде етістіктің райлары, интонация, қыстырма сөздер, модаль сөздер, демеулік шылаулар (-ғой, -ау, -ақ) жатқызылып жүргенін ескертіп, етістіктің аналитикалық форманттары, бар/жоқ модаль сөздер, әртүрлі модельдегі форманттар арқылы жаңа бағыттағы негіз-көзқарас қалыптастырған. Жалпы аталмыш еңбектердің түркітану шеңберінде өзіндік орны бар. Жекелеген түркі тілдерінде де модаль сөздерді арнайы зерттеген А.Асланов (Баку, 1957), З.Али-Заде (Баку, 1963), С.Сайдов (Ташкент, 1964), Н.Петров (Новосибирск, 1984), Г.Иманов (Баку, 2008), Р.Камильжанов (Ташкент, 1975), Д.Кекилова (Ашхабад, 1972), Н.Шаршиев (Фрунзе, 1969), М.Федотов (Чебоксары, 1963) т.б. сынды ғалымдарды атап өтсе болады.

Жалпы алғанда қазіргі түркі тілдерінде модаль сөздердің құрамы біршама көбейіп, мағынасы жағынан дамып жетілген және әртүрлі топталып, ортақ негізде болмайды. Мысалы, түрік тілінде үш топқа бөліп қарайды: 1. Модальные слова, выражающие различные смысловые оттенки значений слов в речи: işte (на, nah)-вот, итак; hatta-даже, в такой степени, что;

bile-даже; та-прямо, как раз; her-все, всё; bári-по крайней мере, хоть, хоть бы; hiç olmazsa-по крайней мере; olsun-хоть бы; ki-ведь, право уж; az kaldı-чуть было не...2. Слова, вносящие в речь модальные оттенки, группируются: -модально-волевые: ha!, ha?, ha; be! be?; haydi; hele; bakalım; bakayım; gitti. -отношение к действительности: evet, hay hay, haır, yok, yo, degil, mi. –предположительность: belki; gálıba. –предполагаемых явлений, действий: típki; sanki; gūya. 3.Слова, выполняющие формообразовательные функции: mümkün; olur; mümkün degil; imkán yok; gerek; olmaz; lázim; lazımsuz; demek и нек. др. /12, 347/. Ал кыргыз тилинде мағынасына қарай модаль сөздерді екіге бөліп қарастырады: 1. Айтылған ойға нақтылық, шындық, қостау мағынасын білдіретіндерге: албетте, арийне, чындығында, ырас, сөзсүз, шексіз. 2. Айтылған ойға күмәнділік, болжалдық мағынасын білдіретіндерге: балким, чамасы, болжолу, сыяғы, қыязы, чағымда, мүмкүн, ықтымал, керек, тийш, көрүнөт, чығар, окшойт, оңдөнөт, сыяқтуу, шекилдүү, имиш /10, 527/. Якут тилинде модаль сөздер (сыһыан тыллар) есім, етістік, үстеулерден “грамматикализация” негізінде қалыптасқандығы және елу шамасындағы негізгі (собственно) модаль сөздердің сегізі орыс тілінен дайын күйінде (да-даа, даром-даарым, давай-дабаай, однако-наака, небось-ньомуос, пожалуйста-баһалыста) қабылданғанын дәлелдейді /13, 68/. Мұндай кірме сөздер қазақ тілінің ауызекі тилинде қолданылғанмен, модаль сөздер қатарына жатқызылмайды. Сонымен бірге якут тилинде қыстырма сөздер, түйдекті тіркестер, рай, шақ, көсемше, есімше формалы тіркесті түрлері қамтылып, олар 24 жалпы семантикалық топқа, 8 жекедаралық модальдық мағынаға жіктеледі және осылардың барлығын қосқанда жоғарыда аталған 300 шамасындағы құрамдық көрсеткіш шығып отыр. Жалпы қазақ тилиндегі модаль сөздердің құрылымы, құрамы т.б. тілдік сипаты, әсіресе, якут тилимен салыстырғанда өзгешелеу болып келеді /7, 460/.

Көне түркі руникалық жазба ескерткіштерінде қолданылған модаль сөздер көп емес. Олар бар, жоқ, аз, көп, күк, кергек және көп сөзінің синонимі – үкүш тұлғасы мен ерінч, ерміш, ерті (бол) тұлғалы көмекші етістіктер модальдық мәнде қолданылған. Қазақ тилиндегі керек тұлғасы көне мәтіндерде «кергек болды – қайтыс болды» және «кергексіз келүртті – есепсіз әкелді, шексіз келтірді» деген мағыналарда аударылып берілген. Негізінен, Күлтегін, Білге қаған және Күлі Чор мәтіндерінде ұшырасты. Е.Жанпейісов “күк” сөзін ғой, –ау демеуліктерімен сәйкестендіреді және “кергек” сөзін қажет мәніндегі керек сөзімен генетикалық жақ-

тан түбі бір болар деп болжаған /5, 575/. Бұл сөзді Д.Тумашеваның “кебек> керек >күк” деп беруімен, Н.К.Дмитриевтің “кеп (форма, вид)” формасымен және түрік тилиндегі кі-“ведь, право уж” модаль сөзімен де байланыстыруға болады. В.Кондратьев Тоникүктан мысал алып, күк сөзін “частицы” деп береді. Мысалы: Бизни өлүртечи күк – он ведь нас убьет /14, 132/. Көне түркі сөздігінде “воспросительно-усилительная частица” деп көрсетілген /15, 325/. С.Исаев бір мақаласында “керек” сөзін көмекші етістік деп береді. Етістіктің шартты райы мен тұйық райындағы сөздермен тіркесіп келуіне мысалдар келтіріп (болса, керек, кету керек), оның тек синтаксистік функциясына қатысты алынғандығын сөз етеді /16, 28/. Бұдан шығатын қорытынды күк және керек сөздері жайлы екі ұшты пікір қалыптасқан. Біздіңше, күк сөзі демеулік қой/ғойдың да, модаль сөз мүмкіннің де мағынасын бере алады. Ал қазіргі тилиміздегі мүмкін формасы (мү<кү = мү<күн = мүм<күн = мү<күк) сұраулы есімдік пен көне тилдегі хабар мәніндегі кү зат есімнің кірігіп қалыптасуынан болған тәрізді. Қырғыз грамматикасында талдауы берілмесе де, оның араб сөзі екендігі айтылып, мысалы беріледі: Басууга да, арийне, курсактын тогу, кийимдин бүтүнү керек го /10, 529/.

Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінің ішінде Тоникүк пен Күллі Чорда кездеседі. Бұл сөз С.Қаржаубайда іskub түрінде таңбаланып, «бөкесі» деп оқылады. Ал Ғ.Айдаров, Х.Оркун, С.Маловтарда idKuX «күкді» деп жазылып, «артты» деп аударылған. Г.Клосонда “түкеді” деп жазылған /17, 232; 18, 126/. Яғни, руна жазу нұсқаларында да әртүрлі таңбаланған. Аталмыш сөз бір ескерткіште өлүртечи (өлтіруші, өлтірмекші) сөзімен екі рет тіркесіп, сенімсіздік, жорамал, болжау мағынасындағы мүмкін модаль сөзі мен ғой демеуліктің мағынасына сәйкеседі. Мысалы: Қағаны алп ерміс айғучысы білге ерміс кач нең ерсер өлүртечи күк (ТҚ,21) деген сөйлемді «Қағаны алп екен, ақылшысы білгір екен, қашан болса да өлтіруі мүмкін немесе өлтірмекші ғой» деп беруге болады және беріліп те жүр. Сол сияқты «Бізні өлүртечи күк теміс (ТҚ,30) – Бізді өлтіруі (қыруы) мүмкін, – депті немесе бізді өлтірмекші ғой, – деген» деп беріледі. Мұның бар себебі екеуінде де модальдылық мағына бар. Сондықтан ғалымдарымыздың бірінде демеулік, бірінде модаль сөз болып аударылған және күк сөзінің мағынасы ғой демеулігімен берілуінің тағы бір себебі, осы ғой мағынасындағы ғу/гу тұлғалы демеулікпен түбі бір болу керек. Көне түркі сөздігінде күк, гу формалары күшейткіш мәнді сұраулы демеулік деп алынуы негізсіз емес деп түсінеміз /15,

325/. Сонымен қазіргі түркі тілдерінде қолданылатын мүмкін (мөмкин, мүмкүн, мүмкин) модаль сөзінің формасынан тарихи тұрғыдан күк формасының бөлшегін байқауға болады. Тофалар тілінде мүмкін модаль сөзінің мағынасында «чоьном» тұлғасы болады. Оны монғол тілдеріндегі «чухам, сохом, чукум» тұлғаларымен байланыстырады. Мысалы: ам ур болбас мен, чжоьном – я, наверное, долго не проживу! Иресаң дейдірі: «Сиңгүчжүң чжок, ачжыры чараш сен, бүннү бээр сен, чжоьһм – Медведь говорит (мышь): «У тебя сил нет, ты слишком маленькая, наверное, утонешь /19, 268/. Ал орта ғасыр жазбалар тілінде мүмкін тұлғалы модаль сөз ұшыраспады. Оның мағынасында “бозғай, мағар, түвүн” тұлғалары қолданылған, бірақ оның өзі сирек кездеседі.

Жалпы қорыта айтқанда модаль сөздердің ұғымы, категориясы, құрамы мен семантикасы, құрылымы және қалыптасуы жайлы түркітануда біршама зерттелінгенмен, жекелеген түркі тілдерінде модаль сөздердің құрамы да, білдіретін модальдық мағыналарының классификациясы да әртүрлі. Яғни, модаль сөздер модальдық семантикасына қарай қазақ тілінде 8-ге, қырғыз тілінде 2-ге, түрік тілінде 3-ке, якут тілінде 24-ке т.б. топталып қарастырылса, құрамдық көрсеткіштері де 20 мен 50-дің арасын қамтып, бірліктері әртүрлі болып келеді. Сол сияқты түркі тілдерінде модаль сөздердің сөз табылық дәрежесі де толықтай шешілген емес. Яғни, зат есім, сын есім, сан есім т.б. тәрізді емес. Тіпті бір тілдің өзінде екі көзқараста қалыптасқан болып отыр. Ал оның көне түркі және орта ғасыр жазба мұраларында немесе жеке бір топтарында қолданылуы жағынан салыстырмалы түрде зерттеулер ғылым тезіне түсе қойған жоқ. Осы мақсатта қазіргі қазақ тіліндегі модаль сөздердің тілдегі алғашқы көріністері, архетиптері, тіркесті түрлері т.б. тілдік жалпы сипаты қарастырылуы үстінде.

1. Вендина Т.И. Введение в языкознание. - М.:

”Высшая школа”, 2001. -288с.

2. Гируцкий А.А. Введение в языкознание. Учеб. пособие, 3-е изд. - Минск: ТетраСистемс, 2005. -288 с.

3. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. Учебник 5-ое изд. - М.: Изд-во “Академия”, 2006. -304 с.

4. Реформатский А.А. Введение в языкознание. 5-ое изд. Учебник для вузов. М.: Аспект Пресс, 2007. -536 с.

5. Қазақ грамматикасы. Фонетика, сөзжасам, морфология, синтаксис. - Астана, 2002. -784 б.

6. Құлманов С. Қазақ тіліндегі мүмкіндік модалдігінің функционалды-семантикалық өрісі. Филол. ғыл. канд. дис. авторефераты. - Алматы, 2004. -33 б.

7. Грамматика современного якутского литературного языка. - М.: Изд-во Наука, 1982. -496 с.

8. Салқынбай А. Қазіргі қазақ тілі. Оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2008. -340 б.

9. Мамадилов Қ. Қазіргі қазақ тіліндегі егістіктің модальдық құрылымдары. Филол. ғыл. кан. дис. авторефераты. - Алматы, 1996. 26 б.

10. Кыргыз адабий тилинин грамматикасы. Фонетика жана морфология. I-бөлүм. - Фрунзе: Илим, 1980. -583 б.

11. Мусаев К.М. Грамматика караимского языка. Фонетика и морфология. - М.: Наука, 1964. -344 с.

12. Кононов А.Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. Изд-во АН СССР. - М.-Л., 1956. -384 с.

13. Петров Н.Е. Модальные слова в якутском языке. - Новосибирск: Наука, 1984. -208с.

14. Кондратьев В.Г. Грамматический строй языка памятников древнетюркской письменности VIII-XI вв. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1981.-190с.

15. Древнетюркский словарь. - Л.: Наука. АН СССР, иност. языкознания. 1969. -676 с.

16. Исаев С. Қазақ тілі жайында ойлар. - Алматы, 1997. -223 б.

17. Қаржаубай С. Орхон мұралары. 1 кітап. - Астана: Күлтегін баспасы, 2003. -392 б.

18. Айдаров Ғ. Орхон ескерткіштерінің тексі. - Алматы: Қаз ССР “Ғылым” баспасы, 1990. -220 б.

19. Дыренкова Н.П. Грамматика ойратского языка. Изд: АН СССР - М.-Л., 1940.-312 с.

В статье рассматриваются исследования модальных слов тюркских языков и дается пояснение об историческом составе.

Investigation of modal verbs of the Turkish languages is discussed in the article and explanation of historical composition is given

Y. Sadygul

オノマトペの分類について

1. はじめに

オノマトペ語彙は学者によって様々に分類され、擬声語・擬音語・擬容語などの用語が作成されている。本稿では、オノマトペとは何なのか、どのように定義され、どのように分類することがより妥当であるかについて論じる。

2. オノマトペは何を指すか

オノマトペは、通常には擬音語・擬態語を指す言葉の総称である。「オノマトペ」というカタカナ言葉（外来語）そのものはフランス語のonomatopéeに由来している。英語ではonomatopoeiaで、カタカナで「オノマトペア」「オノマトピーア」のように表記される（『日本国語大辞典 第2版』より）。また、フランス語onomatopéeの語